

לכל תשובה שאלה

אחרי יותר משלושים שנה בחברה החרדית, קהילת החוזרים בתשובה מתחילה לפתח זהות חדשה:
התיישבות נפרדת, כתב עת ודיון פנימי ער ומרתק על הצלחות וכישלונות

• תמר רותם

• פורסם לראשונה: 07.09.2010

התמונה כאילו לקוחה מציור קיטש הנמכר בגלריות במאה שערים: ילדים רכים בשנים, פיאות צמריריות מוטלות על כתפיהם, הרבי במרכז והם תולים בו את מבטם התם. אלא שבמקום "אל"ף-בי"ת", הרבי מלמד שחמט. ובזמן שהמצח של הקטנים מתקמט במאמץ, בחדר הסמוך, חניכים אחרים בתלמוד תורה הזה שבביתר עילית מכינים כלי חומר. כמה מהם היו רוצים להיות ברגע זה ממש בשטח הפתוח מאחור, שבו תלמידים גדולים מהם בועטים בכדור בחדווה, למרות החום הכבד השנה רק החלה. בקרוב ייתוספו לתוכנית הלימודים גם חוגי מוסיקה ודרמה, ואם ירצה השם, לכשיפוג החום, יחלו גם עבודות בגינה ובפינת החי, שבה נראים כמה אוגרים נואשים. הפעילויות הללו, שלא מקובל, בלשון המעטה, לשלבן במוסדות לבנים, אינן באות במקום לימודי הקודש, חלילה, אלא כמעין פסק זמן בין שעות הלימוד הארוכות. אחרי הכל "ילדים הם ילדים", כפי שאומר עמית קדם, המנהל. "טוב", יזדעק מאוחר יותר מחרדי למשמע תוכנית הלימודים, "זה ברור. הם חוזרים בתשובה". בעבור חרדי מהשורה, התואר הזה אומר הכל. החוזרים בתשובה הם אחרים. לא משלנו. שהרי זה מקרוב באו. ולא משנה כלל אם עברו כבר שלושים שנה מאז חזרו בתשובה. מותר להם מה שמחוי לגבול לחרדים ה"אמיתיים". מנגד, המלמדים בתלמוד התורה של קהילת החוזרים בתשובה "שדה צופים" מרגישים שהם צועדים בדרך לא סלולה. זה לא פשוט ליצור תוכנית ההולמת את הצרכים של הילדים ואת הדרישות הדתיות כאחד, אומרים כאן. ובאמת, מי ראה שיעורי מתימטיקה ומדעים בתלמוד תורה חסידי, המתיימר לייצג קו מחמיר ורמה גבוהה של לימודי קודש. "הכל מאוד ניסיוני כאן", מתנצל קדם.

קדם חזר בתשובה לפני 15 שנים, כשהיה בשנות העשרים לחייו. יש לו זקן ופיאות ארוכים, ובשיחה אתו הוא מסיט את המבט כדרך האדוקים. אבל אין ללמוד מכך על עמדותיו. הוא גדל ברחביה ולמד בתיכון שליך האוניברסיטה בירושלים. אחרי הצבא הוא נסע למזרח ובעקבות הטיוול החליט ללכת ללמוד רפואה טבעית. דרך אחד המורים שלו התקרב ליהדות. הוא נשא לאשה חוזרת בתשובה ויש להם שישה ילדים. מאז פגש את הרב עודד ניצני, מנהיג הנמרץ של קהילת שדה צופים, לפני יותר מעשר שנים, הוא משמש משב"ק שלו (משמש בקודש, עוזר אישי), יועץ וחבר

לדברי קדם, חברי הקהילה מבקשים "לשמר את העושר שהבאנו מהעבר שלנו. אנחנו לא מסתכלים על העבר כעל טעות. אנחנו נגד שריפת גשרים. חשוב לנו לשמור על קשר הדוק מאוד עם המשפחות שלנו". קדם מספר שבכל שנה המשפחות המורחבות מוזמנות למופע מוסיקה (פיוט) ודרמה, שהיה למסורת הוא מתנצל על העליבות השורה בתלמוד תורה. זה עשר שנים, מאז נוסד, הת"ת הזה מתנהל בכמה מבני ארעי - קרוואנים בשמם העממי - שהונחו בחצרו של בית ספר אחר. מחזה שכיח בערים החרדיות הסובלות ממצוקה כרונית של כיתות לימוד. קדם נזהר מלומר מלה רעה על הפוליטיקה המקומית, אך נראה שהמעמד האקס-טריטוריאלי של הקהילה - העובדה שחבריה מגדירים עצמם גם כברסלבים, כלומר בשוליים של ההיררכיה החברתית החרדית - הוא בעוכריה. ייתכן כי נגזר על שדה צופים להיות לנצח אחרונים בתור לקבלת מבנה. אבל מנגד, יש להם גם חופש מסוים. שאילולא כן הילדים לא היו יכולים לצבוע את קירות בית הספר בצבעי פסטל. ובעולם המתנהל בשחור-לבן, כל טיפת צבע היא אמירה.

פצצה מתקתקת

החיפוש אחר הזהות הדתית והחברתית הייחודית בתוך המרחב החרדי מאפיין את קהילת שדה צופים. ואם בתלמוד התורה האמירה עדיין מהוססת, הרי בזירות אחרות חברי הקהילה אינם נמנעים מלהשמיע קול חד וברור. למשל, מעל דפיו של העיתון המיועד לחוזרים בתשובה, "אדרבה", שהרב ניצני הוא המו"ל שלו וקדם נמנה עם עורכיו

אדרבה" אינו עלון או ביטאון קהילה, אלא כתב עת מרשים של החוזרים בתשובה. יש לו כבר 700 " מנויים - לא מעט במגזר שבו עיתונים עוברים מיד ליד. הוא מתפרסם אחת לכמה חודשים ועולים בו לדיון נושאים ששנים היה הס מלהעלותם על דל השפתיים: בראש וראשונה מצוקתם של החוזרים בתשובה בחברה החרדית והיחסים המורכבים עם הזהות החרדית. למעשה, ב"אדרבה" מודים בפה מלא שאחרי יותר משלושים שנה בחברה החרדית, החוזרים בתשובה לא מרגישים בבית. בעיתון מנוסחת הכרה משותפת שלחוזרים בתשובה יש הגדרה עצמית. ושחזרה בתשובה אינה רק שלב פגום. בדרך להיות חרדי. זו זהות מובחנת ומגזר בפני עצמו, עם נושאים משלו לדון בהם ובעיות ייחודיות העיתון נוסד לפני כשנתיים בעקבות כנס מכונן במושב בית מאיר ליד ירושלים, שמטרתו היתה שיח פנימי של החוזרים בתשובה. לכנס לא היה כל פרסום מקדים, אבל באו אליו יותר ממאה איש, נציגים מכמה גלים של חזרה בתשובה, מקצתם מנהלי כוללים ומוסדות לבעלי תשובה. מאז היה כנס נוסף, והכנס השלישי יתקיים החודש

התרגשנו", מספר משתתף, חוזר בתשובה ותיק. "היו שם ליטאים, ספרדים, ברסלבים, אבל זה היה כמו פגישת מחזור". ואולם, חשיבות המפגש היתה במשמעותו החברתית; בקריאה לחוזרים בתשובה לקבל אחריות על גורלם. וכפועל יוצא מכך, בין השאר דובר בו על הקמת קהילות נפרדות לחוזרים בתשובה. בלי תרועת שופרות בעצם הוכרז בכנס על תנועה של היפרדות מהחברה החרדית. בעקבות הקריאה הזאת עוברת קהילת שדה צופים בימים אלה למעלות. גרעין נוסף התיישב בחיפה. לדברי הרב ניצני, הוא מקבל בכל יום פניות רבות של חוזרים בתשובה המעוניינים להצטרף לתנועת ההתיישבות החדשה הזאת

הנושאים שעלו על סדר היום בכנסי בית מאיר מלובנים במאמרי העיתון. המאמרים, שמקצתם נכתבו על ידי נשים, חידוש בפני עצמו, משלבים תמיד דבר תורה קטן כמס שפתיים, אבל התכנים על פי רוב חברתיים ולא רוחניים. כך, למשל, בשער אחד הגיליונות מופיעים הציור המוכר של הנסיך הקטן וציטוט מהספר. במאמר בגיליון מותח קדם ביקורת חריפה על הרמה הירודה של הספרות לילדים החרדית. וקורא ללכת בדרכי המוסיקאים המתקרבים ליהדות ולהתחיל את המהפכה גם בתחום הספרות אבל בדרך כלל הביקורת פונה פנימה. למשל, על אורחותיהם הקיצוניים יתר על המידה של חוזרים בתשובה. באחד הגיליונות דובר למשל על כך שאין ערך לעודד פעוטות בני שנתיים לומר ברכות. בין דפי העיתון מתקיים דיון אמיץ בשאלות שמטרידות בעלי תשובה ואפילו דיון על עצם הדיון. כך, למשל, דבר המערכת באחד הגיליונות הראשונים התייחס לבקשה של קוראים להגיב בעילום שם: "מה קרה לנו? ... האם איבדנו את היכולת להביע עמדה ברורה ולהתייבב באומץ מאחוריה. מהיכן נדבקנו בחששות ובחשדנות האופפת כל דיבור אמיתי ופתוח?" ובגיליון 3 כתב העו"ד יהודה גרינוולד, מעורכי העיתון ואחד האישים הדומיננטיים בתנועה החדשה: "ובעצם כאן מונחת הדילמה הנוראית שלנו, לדבר, לחשוף או לשתוק. נדמה כי בנסיבות העניין עלינו להתחיל באמירת אמת על המצב. זוהי גם התביעה שלנו מכל". העוסקים במלאכה - בואו לא נטיח

התופעה הציבה מראה לחוזרים בתשובה וחייבה אותם לחשוב איזו טעות עשו בדרך. הרב אדלר הציג בכנס הראשון סקר שהזמינה קרן וולפסון, הממנת מוסדות חרדיים, וביקשה להעריך את מצבה של תנועת התשובה כיום. אדלר ריאין אנשים העוסקים בכך: מחזירים בתשובה, ראשי ישיבות או כוללים ומדרשות לחוזרים וחוזרות בתשובה. הוא שב ובפיו האבחנה שבעיית החוזרים בתשובה היא "פצצה מתקתקת" לציבור החרדי

צפוף ברכבת

תנועת החזרה בתשובה החלה בשנות השבעים, בין השאר כחלק מתהליך ההתפכחות שחל בחברה הישראלית בעקבות מלחמת יום הכיפורים, והגיעה לשיאה בשלהי אותו עשור, תקופה שבה חזרת בתשובה של אורי זוהר הכתה גלים. החברה החרדית נסחפה בהתלהבות וברצון להחזיר בתשובה את

כל עם ישראל. עשור אחר כך, נוכח הגל הנוסף של חזרה בתשובה שפקד את הארץ, היא העמידה מנגנון משומן שהפיק סמינרים המוניים והעסיק מרצים-מטיפים לטובת מחפשי הדרך. בוגרי הסמינרים היו בטוחים ש"אם רק נעלה על הרכבת החרדית, בסוף נגיע לגן עדן", כמאמר אחד הכותבים ב"אדרבה". כיום הם מסתכלים על כך באירוניה. רובם אימצו את המודל החרדי: הלכו ללמוד בישיבה, לבשו מדים שחורים, גידלו זקנים, התחתנו (עם חוזרות בתשובה) והולידו הרבה ילדים. הם עברו לגור בבני ברק ובירושלים, אימצו עגה חרדית והוסיפו חומרות לרוב. על מזבח הזהות החדשה, הנכספת, הם הקריבו לא מעט. לא פעם ניתקו הקשרים עם משפחות המקור שלהם. מקצתם אף נידונו לחיי דלות. אבל רק כאשר כמה חוטי כסף נטוו בזקנם הם הבינו שצפוף, צפוף מאוד על הרכבת. ושאיך כי הם אומרים "גוט שבת" וילדיהם לומדים בחדר ובתלמוד תורה, הם לא הצליחו להיטמע מן השפה ולחוץ החרדים מנופפים במימרה "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד". אבל בפועל, בחברה שמדרגת ומודדת כל הזמן, חוזר בתשובה הוא באופן אוטומטי במעמד נחות, סוג ב'. ככל שנפתחו שערי התשובה, הצטופפו השורות ושערי מוסדות החינוך נסגרו בפניהם. שידוכים עם חרדים הם מחוץ לתחום. וזו אולי הפגיעה הגדולה מכל הילדים היו התקווה הגדולה, אומר ד"ר יהודה גודמן, מהחוג לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית, שחקר את תופעת החזרה בתשובה. לדבריו, "החוזרים בתשובה היו משוכנעים שילדיהם יגדלו כחרדים לכל "דבר, שהרי הם גדלו ב'טוהרה' ולא בחטא כמותם

נדרשו זמן רב ולא מעט סטירות לחי כדי להתעורר; להבין שבעוד שהם מתאמצים להיפך לחלק מהקהילה שראו בה מופת ואידיאל ומשליכים את עברם ככלי אין חפץ בו, גם אישיותם נמחקה. "איבדנו את הכוחות שלנו", אומר קדם. "בתנועת התשובה התגאו: ?הגיעו טייסים, מפקדים, מנהלים חשובים". איפה כולם? להיכן נעלמו? איפה הכוחות הארגוניים, היצירתיים?" כותבי העיתון תמהים מדוע החוזרים בתשובה נהפכו לאנשים השואלים שאלת רב על קלה כחמורה גם בנושאים השוליים ביותר כל קבוצה צריכה סיפור, והסיפור ההולך ונכתב ב"אדרבה" הוא סיפור הגירה. לדברי הפסיכולוג עוז מרטין - חוזר בתשובה המפעיל כיום קבוצות תמיכה לחוזרים בתשובה וכותב לכתב העת - המעבר לחברה החרדית הוא מהלך של הגירה לכל דבר, שקשיים רבים בצדו, וכמו בעליות הציוניות כך גם כאן נעשו עוולות, אבל זה היה בלתי נמנע כשאתה חוזר בתשובה אתה בסוג של שוק", מסביר גרינוולד. "במשך שנים קשרתי את הנעליים בלי " לחשוב על כך, והנעל לא נפלה. פתאום אתה בא לעולם שמתברר לך שקודם ימין ואחר כך שמאל. יש מערכת חוקים ונפתחת לך בתוך הלב הדעת שהיא אמת. הידיעה הזאת הופכת דברים שהכרת כל החיים המבוגרים שלך לטעות. זה שוק. כי יכול להיות שהצעד הבא יהיה טעות ולכן אתה שואל על כל דבר אם זה מותר או אסור. בגיל 31 אתה חוזר למין מחשבה של תינוק. ומבחינה זאת חזרה בתשובה "היא תהליך שדורש הדרכה נכונה

בקהילת שדה צופים מבקשים להזכיר לחוזרים בתשובה את ימיהם הראשונים. את הכוחות וההתלהבות של ההתחלה. לנגד עיניהם עומדת הגרסה המחודשת של חזרה בתשובה, שהיא תרבותית יותר, בדמות המוסיקאים החוזרים בתשובה, ומשלבת בין שני העולמות. אך לדברי ניצני, עכשיו צריך יותר להעמיק וללמוד יותר תורה. לדברי ד"ר גודמן, "בחברות דתיות יש לא פעם מתחים ותחרות רוחנית בין השוליים למרכז, כאשר קבוצה צעירה מבקשת להשיב את ההתלהבות הדתית ובאה עם כוח של רפורמה ואומרת ?אני הדת האמיתית'. היא מאתגרת את הקבוצה הממסדית והשמרנית". תופעה דומה קיימת במתח בין נוער הגבעות לחרדים הלאומיים (חרד"לים) ומועצת יש"ע

עד כה התמקדו החוזרים בתשובה בהיטמעות בחברה החרדית. ואולי חיכו למישהו שינסח את הרעיונות הללו. שיאמר: "רבותי, קחו את האחריות, תתבגרו". לשם כך הם היו צריכים את הרב ניצני, שכבר שנים מתנהל בגישה זו בקהילה שלו בביתר עילית. ניצני, שהיה שותף להקמת "טוב", מפלגה צעירה ומהפכנית שנאבקה בוועדות האכלוס בעירו, מסתייג מהתייצבות בחזית. יו"ר מפלגת טוב בעיר, יחזקאל רזנבלום, אומר עליו שהוא איש חזון, אדם מבריק וכריזמטי. אין ספק שהוא זן מיוחד. במשרד שלו, בקרוואן, שוררת עליבות משועת. וכשהוא עובד על הגהות אחד מהספרים של תורת רבי נחמן, שהוא מוציא בהוצאת הספרים שלו, בוקעת מוסיקה קלאסית מהמחשב

כששואלים אותו על המעמד של החוזרים בתשובה בחברה החרדית, חיך רחב מתפשט על פניו. "המוצא שלי הוא איטלקי ועוד מפירנצה, שזה העילית שבעילית. אז עלי לא משפיע אם אומרים שאני סוג ב.", הוא אומר

בעיניו, הניסיון לקחת את בעלי התשובה ולגרום להם להיטמע בחברה החרדית הוא טעות, מסביר "קדם". "זה לא נכון וזה לא עובד. גם מבחינה אמונית זה לא נכון. זה עלבון לקב"ה שלקח את הסיבוב הגדול הזה דרך תנועת ההשכלה והביא אותנו לאן שאנחנו נמצאים היום. לסיבוב הזה יש תכלית. החברה החרדית שימרה משהו שאני מצטער שלא קיבלתי בילדותי: מסורת עתיקה. אבל חוזרים בתשובה מביאים עמם דברים אחרים: את היצירתיות, את הפתיחות שלהם. ובמפגש שלהם עם הדת". נוצר תהליך של הפריה שאפשר לנצל אותו לעבודת השם ולחינוך אבל לצד העוצמה הרבה הטמונה בכך צצה גם האמביוולנטיות. באמצע הכנס הראשון נעמד פתאום איש "Power to the People", עב בשר, קומיקאי טבעי, ושר במלוא הכוח את שיר המחאה של ג'ון לנון לשמחת המשתתפים. אבל מיד אחר כך הרצין האיש ואמר: "רק רגע, אבל מה אנחנו עושים עם כל הפאוור הזה

בינתיים הכותבים מרגיעים: "נשאל את הגדולים", "אדרבה" לא בא להחליף את ההנהגה", "לא מנסים להנהיג דעת תורה חדשה". "נראה שהחוזרים בתשובה ב'אדרבה' באים ממקום בוגר, לא מתריס וכעסני, לא כילד שמורד בהורים", אומר גודמן. "זהו מהלך מאוד אחראי, במובן של דברים ארציים - הפרנסה, עולם של משפחה וזוגיות". וקדם מוסיף: "תנועת התשובה הגיעה לבשלות והיא יכולה ליטול את האחריות לעצמה

ב'אדרבה" שואלים כיום בפשטות "מי אנחנו ולאן מועדות פנינו, ואיך מסתכלת על כך החברה החרדית?" רזנבלום אומר שהוא אבל על כך ומביע תקווה שהחוזרים בתשובה לא יפסיקו לחתור להיטמע בחברה החרדית. "אני אומר את זה גם בשביל החברה החרדית, כי לחוזרים בתשובה יש תרומה עצומה בעבורנו

משה גרילק, המייסד והעורך של העיתון "משפחה", שהיה ממייסדיו של ארגון ההחזרה בתשובה "ערכים", אומר כי תנועת התשובה הממוסדת נעצרה וכי זו התפתחות טבעית. הוא רואה בתנועת אדרבה "דבר חיובי ביותר". ומוסיף: "הם חייבים להתארגן. לבוא להתבולל בחברה החרדית זה לא". שייך. בני אדם חרדים מהשונה. הם מביאים אתם, חלק מהם, הרבה משקעים. המנטליות שונה כבני הדור הראשון לתשובה, הרב ניצני וחבריו מבינים שההתרחקות הנפשית מהחרדים תתמש רק ביציאה מהריכוזים החרדיים. אשר לפעילות של החזרה בתשובה, נראה שהיא אינה על סדר היום. "כבר אי אפשר לבוא ולהגיד תעשה שבת, זה לא עובד", אומר הרב ניצני. ובאותה נשימה מוסיף באירוניה: הבנאים חזרו בתשובה, עמיר בניון, ברי סחרוף לומד תורה. מישהו נשאר?"

העקיצה היא כלפי חוץ. כלפי פנים הרב ניצני מודע לכך ש"אדרבה" נתונה תחת זכוכית מגדלת של החברה החרדית, מצד אחד, ושל הסביבה החילונית, ההורים והמשפחה המורחבת החילונית, מצד שני. שנים המשפחות מסתכלות מרחוק ונדות בראשן לנוכח העולם הסגור והלוחץ שבניהן ובנותיהן נקלעו אליו. החוזרים בתשובה אינם יכולים עוד להיאחז בהכחשה. הם נעשו פגיעים ואינם יכולים לאטום לבם לביקורת מבחוץ, כי הם יודעים שיש בה אמת. ולכן הם יוצאים להקים את המקום שלהם ללא מורא ופחד אבל איזה סוג של קהילה דתית הם יפתחו רחוק מהעין? עד כמה יהיו מעורבים בחברה הישראלית? האם ילדיהם שיהיו לבני מצווה ילבשו כובע וחליפה ובהמשך יאריכו את זקניהם כהוריהם? מבחינת קדם, זה יהיה נתון לבחירת הילדים. ההצלחה תימדד במישורים אחרים, הוא אומר. ואדרבה, שכל הצופים מסביב ימתינו בסבלנות *

תלמוד תורה בקהילת החוזרים בתשובה 'שדה צופים'. קחו אחריות, תתבגרו